

Nemzeti Társalkodó

December' 21-dik napján 1833.

Bírálói Észrevételek.

(193-208, 209-220, 305-318, 353-368
369-384 385-391 folytatás)

(Székely nemzet' constitutioja' eredete iránti állítások és nyilatkozások. — Mik voltak a' Hún nemzet' alaptörvény' cikkelyei — Mik tartatnak a' Székely nemzet' constitutioja alappontjainak? — Királyoktól nyerték-é a' Székelyek mint colonisták constitutiojok' alappontjait, vagy Húnoktól öröklötték mint Húnoknak maradáik?).

A' LXVI-dik javallt törvénycikkely-re pedig ime' válasz adaték: a' határszélybeli katonáskodás' állapotjára nézve, törvényes és állandó rendszer' kidolgoztatása előtt, nem tehetni semmi bizonyos határozatot; annál fogva a' LXVI-dik törvénycikkely nem vala megerősíthető, 's annyival inkább nem, mivel az 1792-ik esztendő' januáriusának 21-ik napján költ kegyelmes királyi rescriptumban megparancsoltatott már, hogy az erdélyi egész határszélyi katonaság' újolag szerkeztetéséről elegy - az az - polgári 's hadi férfiakból állandó bizottság (mixta commissio) által, a' honi kormányzó'

(gubernator) előlülése alatt készítessek olly terv (planum) vagy rendszer, melly alkalmaztatva legyen mind a' hazai törvényekhez, mind azok' állapotjához, kik a' szélybeli katonaságra özszeíratnak. Ez a' terv, miután ki fog dolgoztatni, felküldetik a' királyi Felséghez, 's a' Felség kegyelmes lesz a' Rendekkel kívánataik' kinyilatkoztatása végett közleni 110).

1792ben juliusban készen volt az elegy bizottság' terve, 's felküldetett a' k. Felséghez. Septemberben az ország' Rendei magokkal még azon évi országgyűlés' folytában közöltetni kérek azt; a' Felség nem látá teljesíthetőnek kérésöket, de azt olyan kegyelmes válasszal adatá tudtokra, hogy abból származott örömeiket „éljen a' Felség!“ kijáltással jelenték ki a' Rendei 111).

Később küldöttséget (deputatit) rendelének az elegy bizottságnak — netalám országgyűlés' nem létében — leérkezendő tervmunkája' megvizsgálására; küldöttség' előlülőjévé a' haza' kormányzóját bízák-meg, 's olly felhatalmazással, hogy ezen országos küldöttség' több tagjait maga nevezze-ki az

110) Az erdélyi három nemzetből álló Rendei 1792-ik esztendőben Kisasszonyhavának 20-dik napjára szabad királyi városban Kolozsvárra hirdetett és több következő napokban tartatott közönséges gyűléseikben lett végzésnek és foglalatosságoknak Jegyzőkönyve. Kolozsvárat 2 r. 103 104 l.

111) 1792-iki országgyűlés' idézett című Jegyzőkönyve 261 262 268 269 490 — 492 l.

1791-iki rendszeres küldöttségek' (systematica deputatio-k) tagjaiból, úgy mindazonáltal, hogy a' kik már tagjai voltak az elegy bizottságnak, ne legyenek ismét tagjai a' megvizsgáló országos küldöttségnek 112).

1793ban octoberben a' k. Felsőgtől leküldetvén az elegy bizottság' munkája, 1794-ben aprilisben az országos küldöttség által megvizsgáltatott, 's az 1794/95-iki országgyűlés' folytában, mielőtt iránta tanácskozás végett ország' Rendei elébe terjesztetett volna, a' megvizsgáló küldöttség' vélekedésével együtt rendre közöltetett mind a' Székely, mind a' Magyar, mind a' Szász nemzettel, vagy e' nemzetek' képviselőjikkel. Mindenik nemzet megtette maga részvételeit, vélekedéseit 113). A' Székely nemzet új tervbe öntve adá elő saját véleményét, 's abban főleg ezt állítá: Olly tervben, melly a' Székelyeknek törvényekben és oklevelekben megírva lévő - az az - constitutionalis állapotjokra vissza helyheztetésöket czélozza, alapnak I Leopold' 1691-diki diplomája' 14-ik pontját kell tenni, 's talpelvül

112) 1792-diki orsz. i. cz. Jegyzőkönyve 525 526 552 — 558 l.

113) Az erdélyi három nemzetből álló Rendekek 1794-ik esztendőben szent András' havának 11-dik napjára szabad királyi városban Kolozsvárra hirdettetett 's több következő napokban tartatott közönséges gyűléseikben lett végzéseknék és foglalatoságoknak Jegyzőkönyve. Kolozsváratt 2 r. 88 89 177 178 180 198 199 245 246 l.

e' két pontot kell állítani, hogy

I

A' Székelyek minden adózástól mentek 's:

II

A' haza' védelmére katonáskodni kötelesek — legyenek.

„*Planum efformandum visum est nationi Siculicae*“ e' képen szóllának e' nemzet' képviselőji 1794/95-ben.

„*Sumpto igitur pro BASI benigni diplomatis Leopoldini PUNCTO 14-to in verbis: „„, Siculi genus hominum bellicosissimum ab omni tributo, ab omni hybernorum aut aetivorum molestia; a decimis et praestationibus ratione bonorum, quae cum onere insurgendi possident, velut hactenus, ita in posterum sint penitus exempti. E contra pro tuenda patria propriis impensis militare obstricti permaneant, non tamen subintellectis rusticis vel jobbagionibus Siculis*““ sequentia *FUNDAMENTALIA PRINCIPIA, velut prima efformandi hujus plani lineamenta statuenda esse censentur:*

I-mo.

QUOD SICULI A TRIBUTO IMMUNES QUIDEM ESSE DEBEANT.

II-do

MILITARE TAMEN PROPRIIS EXPENSIS PRO TUENDA PATRIA OBSTRACTI SINT“ 114).

114) Lásd: *Planum nationis Siculicae de militia ad statum legalem et diplomaticum reponenda*. Kézirat.

Ezen alapvéleménypontokat magokéivá tették az ország' Rendei is, annál fogva ama' tervben, melly a' Székely nemzetnek jövődöbeli, saját nemzeti constitutiojával egyező katonáskodására 's állapotjára nézve az 1794/95-iki országgyűlés által köz akarattal megállítatott, 's megerősítés végett a' királyi Felséghez felküldetett, ime' sorok állanak:

„ *Sumpto pro BASI b. diplomatis Leopoldini PUNCTO 14to, sequentia FUNDAMENTALIA PRINCIPIA velut prima efformandi hujus plani lineamenta statuenda esse censentur:*

I-mo

Quod Siculi a' tributo immunes quidem sint

II-do

Militare tamen propriis expensis pro tuenda patria obstricti sint. (115).

A' Székely nemzet' képviselőji, 's országunk' Rendei tehát, midőn 1794/95-ben azon terveikben, mellyek, vélekedéseik szerint, a' Székely nemzetet ősi constitutiojával egyező állapotjára valának visszateendők, BASIS-nak vagy ALAP-nak I Leopold' 1691-beli diplomája' 14-dik pontját tevék, 's talpelve szolgáló pontokká azon 14-dik pontból önként fejledező két pontot állíták, akkor a' Székely nemzet' constitutioja' alappontjainak nyilván ezeket esmérék, tarták, vallák és hirdeték:

I

„ *Siculi — ab omni tributo, ab omni hy-*

115) Planum de militia siculica ad statum legalem et diplomaticum reponenda. 1794/95-iki ország-

bernorum aut aestivorum molestia, a decimis et praestationibus ratione bonorum — — penitus sint exempti.

II

E contra pro tuenda patria propriis impensis militare obstricti permaneat. —

Ugy de a' székely constitutioban mindig ezek voltak a' két alappontok — 's ezeket a' Székelyek Húnöseiktől öröklötték — mint az elmondottakból látni lehetett.

Igaz tehát história szerént az, hogy a' Székely nemzet' szabadsága nem fejedelmek' nem királyok' adomány és kiváltságlevelen alapúl; mert im' históriai adatok mutatják, hogy a' Székely nemzet minden nemü adózástól ment volt, még mielőtt Erdélynek nemzeti fejedelmei, Magyarországnak magyar királyai lettek, 's a' magyar királyi korona alá is azon feltétellel egyesült szent István király' idejében, hogy adózástól örökké ment legyen. Igaz história szerént az, hogy Székelyek' szabadsága, jusa, törvénye Atilláról, és hős Atillának hős Húnjairól maradt örökségül a' Székelyekre, mert históriai adatok bizonyítják, hogy a' Székelyek Húnoknak maradékaik, 's a' Székely nemzet' constitutiójának alappontjai minden korban azok voltak, mik a' Hún nemzet' alaptörvény cikkelyei Atilla hún király' korában. Igaz história szerént az, hogy a' Székelyeknek szabadságaik hún vagy szítha eredetűek,

mert históriai adatok hirdetik, hogy a' Húnok, kiktől a' Székelyek azokat öröklötték, Szítháknak is mondattak. De épen azért, mivel ezek igazak, önként következnek, hogy azon állítás, melly ezt hirdeti: a' Székely nemzet' constitutiojának alapja, Székelyeknek mint colonistáknak királyoktól osztogatott privilégiumokból, XIII és XIV-dik századokban rakatott, következőleg a' székely nemzeti constitutio colonialis eredetű — nem igaz.
(folytatása következik).

Nagy Ajtai Kovács István
Kormányszéki Jegyző.

BCU Cluj Central University Library Cluj

A' világ igen jeles utozói közzé legméltóbb jussal tartozik az angol Cook James, ki Yorkschirben 1728 November 3-kán szegény közsorsu szülőktől vette származását. Ifju korát ő szülőji házában töltötte, hol számára nagyon szűk tanítás jutott. 1741-től fogva 1748-ig mint gyermek egy Neucasteli kőszén kereskedőnél volt szolgálatban, hol egy kevés hajókázási esméretet szerzett magának. Azután egy angol hajón szolgált mint hajós segéd, nagy előmenetelt tett a' mathe-sisben's más szükséges tudományokban; practikai esméretét pétervári, norvégiai's más nevezetes útazásával nevelte. Szerzett esméreteinek Ludvigsberg és Cap Breton meghó-

ditásánál, 's különösen egynehány évvel később Canada és Quebeck elvétele alkalmával, mikor Saundes admiralis alatt mint hajós kapitány szolgált, igen szerencsés próbait adá. Az angol kormány megelégedését igen megnyerte, mikor ez ötöt egy hajóval 1764-en Neu-Foundlandba küldötte, 's ott múlátása alatt ezen szigetről a' legpontosabb földabroszt készítette. Az 1769 esztendőben egy hajó kormányossává neveződött-ki, mely az angol tudós társaság kérésére, Otahaitibe küldődött. Ezen útja által, mely csillag vizsgálási tekintetből tétetődött, Cook a' legnagyobb hírt 's pénz szomját nagyon kielégítő szép summát (4000 font sterling) kapott. A' Cook tiszteletére, a' két sziget közti tenger-szoros, melykből vizsgálódása szerént új seelandia áll, az ő nevéről Cook szorossának nevezetett. Ezen hajókázásával fedezte-fel az új Hollandia és új Gvinea közti tenger-szorost is. 1772-dik évben, a' kormány őt egy nagy fontosságú probálat kivitelével tisztelte meg, melynek szerencsés kivitele Fourneux és Forster testvérek társaságában, sokat tett hírneve terjesztésére. Ezen probálat a' déli tenger megvizsgálása volt, hová 18 hajóval indulván-el, 's számtalan veszélyek között a' déli szélesség 60-dik gradussáig, és a' polaris karikáig hajókázván, 2 évi 's négy hónapi távol léte után jött vissza. A' Cook nyomozásai nagyon kielégítőek voltak; úgy annyira hogy 1776-ba 28 hajóval az ő és kapitány Clarke vezérlése alatt, ismét a' tenge-

ren volt, oly czéllal, hogy a' déli tengerből észak felé, az atlanticumi tengerbe által járó utat találjanak, továbbá hogy a' polus első gradussáig mehessenek; az ezeknek eléréséből származandó halhatatlan név, 's a' parlamenttől fel tett 25,000 font sterling jutalom volt azon hatalmas indító ok, mely Cookot ezen útra ösztönözte. Ekkor fedezte fel az amerika és á'sia közti szorost, a' honnan sok de hasztalan próbákat tett a' további előhaladásra. De minekelötte szép czélját elérte volna; intézete közepében, melyet innen végbe viendő vala, 1779-be Februarius 14 kén Owaihi szigete barbar lakossaitól megöletett, a' kik az előtt esztendővel a' legbarátságossabban fogadták volt.

közli *S. Pataky Jó'sef.*

A' Falusi Oskolákról.

Csaknem közönséges ohajtása minden emberbarátnak, hogy falukon nevelő házak állittassanak; az Igazgatás, általlátván az ilyenek szükséges voltát, ajánlotta, hirdette több ízben, de alig lévén a' lelki pásztoroknak annyi értekek; hogy napról napra élhessenek, mi csuda, hogy időt és költséget oskolák építésére, gyermekek tanítására, nem fordítanak; és így a' Jóllet alaptásában elkerülhetlen szükséges falusi oskolák szinte úgy, mint sok hasznos Intezetek, nem az akarat, hanem egyedül a' tehetség nem létē mián maradnak-el.

Hazádat igazán szerető, embertársodat szíveden hordozó, téged szólit-meg a' Tár-salkodó, gondolj, találj valami módot, hogy az ártatlan, már két három esztendő korában tanulhassa-meg, hogy: az *orare et laborare*: tartja meg ártatlanságát a' böltsőtől fogva a' koporsóig, hogy ez ad igaz megelégedést minden időben, minden sorsban, és hogy egyedül ez a' fegyver, melyel ellent állhat az élet minden veszélyének; erre tanítani a' kisdedet, nem szükséges a' szélesen kiterjedett tudományokkal bíró, — akár mely együgyü, jó lelkü, szelid érzésü-tanító elégséges szívébe oltani, a' mitől várhatja jövődő holdogságát! Minden helységnek vannak lelki pásztorai, mesterei, kántorai, kik feleségeikkel váltogatva, ügyelhetnék a' szegény ember gyermekét, addig, a' még emezek földjeket dolgozzák, amazok szent kötelességek tartása szerint az úrnak szőlőiben munkálódhatnak; de csak ugyan fizetés nélkül nem tehetnék, pénz kívántatik tehát mind a' tanítók' fizetésére, mind az oskolák' felállítására. Honnét és hogy lehessen ezt megszerezni állandóul pénztelen országunkban? ez a' nagy kérdés.

Valyon e' nagy hijányt ki potolni, e' nagy jót ki eszközölni nem elégséges é egy kis Bogár? — Minden falu határán talál-tik vagy egy terméketlen, kövecses, egyébre nem használható oldal, a' melly ha délnek fekszik, Eperfának éppen legczélarányosabb; erre egy néhány száz, három esztendő eperfa csemete ha ültettetik és puja

fának (Busch-Baume) neveltetik, második esztendőben már lehet leveleztetni; 5 unciából (nézd: Aufmunterung zur Seidenzucht v. Hont in Mannheim 1852) költ selyem bogár tartására szükséges mint egy 400 eperfa, melynek fele egy, más fele más esztendőben használtatik rendre; egy hat vagy hét öl hosszú, négy öl széles csűr vagy gabonás, vagy más üres épület egy néhány héti szorgalmas gondviselés (mire a' nagyobb gyermekeket is lehet használni, kik egyszersmind a' természet hatalmas urát munkáiban csudálni és imádni tanulják) kivántatik, miután az öt uncia selyem bogár-tojásból lehet várni 4 — 500 font Cocont (selyem bugát) melynek fontja gyakran 18 — 20 garason ezüst-pénzben adattatik; ez a' summa nem hogy elég ne lenne egy tanító's tanítóné fizetésére, sőt annyit lehetne minden esztendőben fére tenni, hogy egy alkalmas fa vagy Piséből készült oskola-ház építtethessen, és hogy olly esztendőben midőn betegség vagy más veszély érné a' hogarakat, a' szükségek ebből potoltassanak. G. Teleki Ferenczné született B. Bánffy Er'sébeth azon szép célból, hogy a' hazában egy új, és könnyű utat a' pénz szerzésre nyithasson, sok ezer eperfát ültetett, olcsó árron árultatja; kevéssel ez előtt egy jóltévő intézetet 400 csemetével meg is ajándékozott; hihetősen ha látni fogja szép igyekezetének hasznos következését még nagyobb kiterjedést fog adni ültetményének; továbbá az eperfa erdélynek minden részében

megterem, ha nagy fát akarunk nevelni 5 — 6 esztendő t kell várni, a' puja-fával hamarabb lehet célt érni; a' belső ágait levágván csak másfél lábra hagyván tör'sökét, egy kerék koronát lehet nevelni, melyről a' gyermekek is szedhetnek levelet. Ezek csak tíz láb meszszeségre ültettetnek egymástól, közöttök lehet egy egy nagy-fát is nevelni, és midőn ezek egészen kinöttek, akkor a' puja fákat kivágni. Sok helyeken, hol a' szőlő hegyek ritkán és akkor is csak rossz savanyu bort adnak, a' hol többbe kerül a' szőlő munka mint három négy esztendei termése p. o. Kolo'svártt, mennyivel hasznosabb lenne azon hegyeket eperfával bé ültetni! a' szőlőnek kilencz rendbeli munkája van, melyből nagy kár nélkül egyet sem lehet elmulasztani; a' hideg, hóharmat, jég, gyakran több esztendőkre árt, jó pincze kívánatik hogy a' bor jó árroq elmenjen; az eperfa ellenben csak első egy két esztendőben kíván utánna látást, 30 és több esztendőig mindég ingyen adja drága levelét. Ugy a' bogár is csak néhány hétig kíván dajkálást és bőven fizet-meg szép selyem szálaival. Éghajlatunk is kedvező e' szorgalmatos munkásoknak. Május közepétől Junius végéig az igen nagy meleg, vagy igen hűves idő nem gátolja, hogy szőlőjökbe kevés fa költségével a' 17 — 18 gradus mindég meg tartsasson. Ha már eperfával minden helységünk vagy egy terméketlen délre fekvő oldala (csak az ilyen helyen termett levél hasznos a' boga-

raknak, a' búja földről való, vízkorságot betegségeket halált okoz nékik, és a' selyem is durvább a' kövér helyen termet levéltől) bé van ültetve lássuk hogy kell bánni a' selyem bogarakkal, hogy az oskolák költségét fizessék!

Gr. M. K. 22. aprilis 1725-ben Rodostoról írt leveléből: A' gyapatról irtam kednek édes néném, de minthogy ez nálunk meg nem teremne, ked más hasznat tehetne a' mi országunknak, ha az Isten haza viszi kedet Erdélybe, miért is nem lehetne kednek annyi selyme hogy a' szükségre valót ne kellene pénzel venni? Ha kedtől meglátnák, más is követné, és lassanként a' haszonért, felkapnák, és idővel nálunk is elbővülne, mint más országban, a' hol ott is csak lassanként kezdtek. Ebben az országban egy görög császár bőven megajándékozott két Missionarius papot, azért, hogy ők hozták messze országról legelsőben a' selyem eresztő bogárnak tojássát, azt itt kiköltették, felnevelték, elszaporították, és megmutatták, miképen kell bánni velek, és a' selyemmel. Ők azt mint okos emberek mind megtanúlták volt. Itt hogy elszaparodott, az Oloszak is megtanúlták a' Görögöktől, az Oloszaktól a' Spanyolok, és idővel a' Francziák is felvették; így terjedett-el lassanként, és így jött bé a' haszon a' kereskedéssel az országba. Nevetném, ha ked lenne az első fundátora a' selyem eresztő bogárnak Erdélyben; azilyendolgot ha valaki elkezdené a' több is követné; és az olyant ollyannak kell kezdeni a' ki tud hozzá;

mert ez csak éppen azért tetszik nehéznek, hogy nem tudnak velé banni. Hogy is lehetne egy asszonynak kedvesebb mulatsága, és hasznosabb, mint mikor látná, hogy egy néhány ezer hernyó micsoda nagy serénységgel dolgozik számára! de minthogy azok az állatok nagy ehetők, és mihelyt lesznek a zonnal enni kezdenek, az ő legkedvesebb ételek pedig az eperfa levél, a' fejer és veres eperfa pedig csak nem mindenütt megteremne nállunk, csak kevés fáradsággal. Én nekem pedig úgy tetszik, hogy nem kellene sajnálni a' fáradságot az olyan munkásoktól, a' kik egy kevés fa levélért selyemmel fizetnek nekünk; előre megmondám, és abban nem kételkedem, hogy ked nem tudná mint kell banni ezekkel a' selyem csináló munkásokkal; de minthogy egyéb dolgom nincsen, leírom kednek, hogy mit olvastam az iránt, azután úgy dolgoztassa ked őket a' mint tetszik. — Legelsőben is egy tiszta házat kell számokra elkészíteni, a' mellyen jó ablakok legyenek, a' hová a' verőfény bé szolgáljon, és az egerek, sem más egyéb kis állatok ne mehessenek, a' szél se érje. A' ház közepére, négy czövekre egy gyéként kell teríteni ágy formára, vagy ha gyékény nincsen, apró vesszőből kell fonnni olyan formát, valamint a' szilva aszalókon van. A' ház már megvan: hanem hozzuk már a' világra a' munkásokat. A' selyem eresztő bogár tojással igen igen apró, hogy alig látja az ember, és mikor tojik, egy papirosra te-

szik, a' papirosan hagyván egy néhány száz tojást, az oda szárad, és azt jó helyre elteszik tavaszig. Azért vegyük elé azt a' papirost, és adjuk oda valamely kövér leánynak, a' ki azt a' kebelibe tévén, a' melegtől ott kevés idő múlva életre kapnak, mihelyt észre veszik hogy mozganak, a' papirosra gyenge leveletskéket tesznek, már megmondottam micsoda fának a' levelit, a' midőn egy kevésbé nagyobbak lesznek, a' feljebb megmondott ágyakra kell őket helyheztetni, és csak gyengén kell vagdalt fa levéllel bétakarni, a' derekalyak is fa levél legyen. De legelsőbben is arra kell vigyázni, hogy ezeknek olyan dajkát kell adni, a' ki munkás, értelmes legyen, a' ki a' fiait szeresse, azoknak minden nap négy versben fris levelet adjan, elsőben megtisztítván az ágyat minden nap a' tisztátalanságtól, és a' levéltől, e' meglévén azután kell reájok hihiteni szép lassan az új levelet. Mivel semmi ügy nem árt ezen álatoknak mint a' tisztátalanság 's a' nedvesség, arra vigyázzan a' dajka, hogy vizes levelet ne adjon nekik, az essős időbe szedet levelet meg kell száraztatni, és ha látja hogy esső leszen, még előre kell levelet gyűjteni, és nem kell hogy bőjtöltesse fiait, mert ezek, minthogy kevés ideig élnek, azért az időt el nem akarják veszteni, és szüntelen esznek. Hogy ha olyan nagy szükségben találnának esni, hogy fa levelek nem volna, lehet saláta, vagy kaposzta levelet adni, ezt ők megeszik, a'

szükség reá viszi; de ilyen eledeltől a' selymek sem lesz olyan jó. A' dajka tisztán és jó eledellel tartván fiait, arra igen vigyázzon, hogy a' mődön szép idő van, az ablakokat estvig nyitva tartsa, a' házat is tisztán tartsa, mivel a' tisztaság és a' jó áer ezeknek igen egészséges. De egy kevés nézzük meg mitsoda változásokon mennek keresztül?

Ez a' féreg a' tojásból ki kelvén igen-igen kicsi és fekete; egy néhány nap múlva fejéredni kezd, de ezt a' köntöst leveti, és mint hogy vastagodik, fejéred és zöldes ruhát veszzen magára, egy kevés nap múlva az ételt teljességgel elhagyja és aluszik mintegy két napig; azután hánkodni kezd, nyughatatlan, úgy annyira, hogy a' nagy erőltetésben megveressedik, akkor a' bőre meg-ránczosodik; és azt leveti: no már harmadik köntöst veszzen magára: hát nem elég egy hónap alatt háromszor változtatni a' köntöst? Azután enni kezd, és akkor egészen más formája lesz. Egy néhány nap múlva, jól éven, esmét méj álomba esik, abból felserkenvén, új inget veszzen magára. Azután ismét egy kevés ideig a' jóllakáshoz fog, de végtére mind azt, mind az életet, mind a' társaságot megunja, és mind ezektől elakarván magát vonni, olyan kis remete házacskát kezd selyemből csinálni, a' mellyet nem lehet eleget csudálni, se a' Teremtőeléggé imádni. Édes Néném, én is eluntam az írást, azért félben szakasztom a' mi remeténk munkáját, másszor leírom. (végz. köv.)